

Т. В. НАЛИВАЙКО

*Тетяна Володимирівна Наливайко, асистент
кафедри Волинського національного університету
імені Лесі Українки*

ПРАВА І СВОБОДИ В УКРАЇНІ: КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ

Актуальність і необхідність всебічної і поглибленої розробки обраної теми засвідчені подіями Помаранчевої революції, яка була викликана несприйняттям громадянами України державно-владного режиму, порушенням прав і свобод, що себе дискредитувало, призвело до глибокої політичної, економічної та соціальної кризи, завдало великої шкоди іміджу нашої держави і суспільства на міжнародній арені. При тому на словах декларувалося одне, а насправді відбувалося далеко не те, що було визначено Конституцією та законами України. Внаслідок цього не спрацьовували закріплені в Основному Законі держави, інших правових джерел гарантії та захист нормального політичного та соціально-економічного життя нашого соціуму.

Відповідно до конституційної гарантії (ст. 22 Основного закону) права і свободи людини і громадянина забезпечуються належною діяльністю органів державної влади. Згідно зі ст.ст. 8, 55 Конституції України засновано якісно нову систему їх гарантій, яка передбачає право на самозахист, судовий захист. Діяльність омбудсмена, інших органів державної влади, покликаних вживати заходів щодо попередження та усунення порушень прав, а також право на звернення до міжнародних інституцій, юрисдикція яких визнана Україною.

Співвідношення даних інститутів правового захисту недостатньо досліджено у вітчизняній доктрині конституційного права. Саме метою нашого дослідження є вивчення проблем ефективності та вичерпності національних засобів правового захисту. У діяльності Конституційного Суду України спостерігається збільшення кількості справ за рахунок вирішення спорів у сфері захисту прав та свобод людини і громадянина.

Права і свободи людини й громадянина у світовому досвіді конституціоналізму розглядаються як засіб обмеження публічної влади, однак визнається те, що держава зобов'язана забезпечити такий правопорядок, в якому права і свободи належним чином гарантуються. Отже, правопорядок тісно пов'язаний із правами та свободами людини, тому є недостатнім розуміння останніх виключно в контексті позитивного права чи концепції природних прав людини. Уявляється, що методологічною основою для розуміння прав і свобод людини, їх місця в системі конституційного права, є розкриття сутності гідності людини, що наповнює права й свободи залежно від типу цивілізації моральним, релігійним змістом, визначає особливості наявних у суспільстві звичаїв.

Ідея верховенства права, пов'язана зі станом правової захищеності особи, забезпечення її гідності та відповідних процедур захисту лежать в основі концепції конституційної держави. Існування правопорядку, в якому тісно пов'язані такі елементи, як права й свободи людини, суверенітет народу та належні правові процедури здійснення публічної влади створюють механізм конституційної держави. По суті, конституційний порядок є мірилом свободи розвитку індивіда, свободи його самовираження, забезпечення його гідності. Тому в конституційній державі особі має бути гарантовано процедури правового та соціально-правового захисту. Принцип суверенітету народу в структурі прав і свобод людини створює гарантії визначення органами держави через демократичні процедури стратегічних напрямків їх забезпечення, стану законодавчого регулювання, упорядкування та обмеження свободи розсуду органів виконавчої влади, особливостей правозастосування судовими органами. Змістовне наповнення прав і свобод людини залежить від типу цивілізації, особливостей культурного та соціального розвитку кожної країни.

Принцип людської гідності означає наявність гарантій активної поведінки особи, яка володіє можливостями для реалізації себе як активного члена суспільства, свідомого індивіда, що вчиняє самостійні та відповідальні дії. Конституційний принцип свободи розвитку індивіда визначає такий тип правопорядку в Україні, головними засадами якого є організаційні та процедурні гарантії прав і свобод. Відповідно до ст. 22 Конституції України конституційний каталог прав і свобод людини не є вичерпним, і кожна людина, вільна у своїх правах та гідності, може набувати, реалізовувати та захищати незабороненими законом засобами своє суб'єктивне право. Отже, методологічним підґрунтям для розуміння сутності людської гідності у вітчизняній правовій системі є положення ст.ст. 3, 22 та 23 Конституції України. Формування правопорядку такого типу, основною цінністю якого є людська гідність, означав зміну вітчизняної парадигми конституційного права¹.

Оскільки реалізація прав і свобод людини в суспільстві тісно пов'язана із індивідуальними та публічними інтересами, в сучасних умовах є недостатнім тільки визнання ідеї природних прав людини. Права людини певним чином мають бути закріплені позитивно, що дає змогу чітко визначити межу втручання держави в їх реалізацію та, з іншого боку, межу реалізації індивідом свого суб'єктивного права. Конкуренція позитивістського та природно-правового підходу до конституційно-правового регулювання прав і свобод людини є відбиттям сучасної тенденції розвитку даного інституту. Таким чином, позитивне право знаходить свій ґрунт, наповнюється цінностями та основоположними ідеями, які набувають універсального характеру.

Конституційне регулювання інституту прав і свобод людини, в основі якого лежить юридизація фундаментальних прав і свобод, віддзеркалюється в концепції основних прав і свобод. Певний спосіб інституціоналізації прав і свобод людини у конституційному праві залежить від особливостей національної правової системи. Особливістю вітчизняного типу інституціоналізації основних прав і свобод є те, що їхній «каталог» згідно зі ст. 22 Конституції не є вичерпним, і в процесі правотворення й правозастосування не допускається звуження їхнього змісту та обсягу. Зокрема, конституційний «каталог», основних прав і свобод доповнюється положеннями міжнародно-правових актів, які належним чином трансформовані у вітчизняну правову систему. У контексті міжнародного права багато що залежатиме від визнання адміністративними та судовими органами як основних тих прав, які становлять міжнародне звичаєве право². Також не можна відкидати можливості визнання як основних прав, закріплених у поточному законодавстві.

Конституційний механізм забезпечення основних прав і свобод виявляється у функціонуванні певних організаційних і процесуальних інститутів правового захисту, які є в тісній діалектичній взаємозалежності. Таким чином, основні права і свободи в системі конституційного права становлять певну сукупність надпозитивних ідей та уявлень, які в механізмі конституційної юстиції реалізуються через формування основоположних принципів права. Надпозитивний характер основних прав прямо впливає із конституційного положення про їхній невичерпний і невідчужуваний характер (ст. 22) та із заборони ревізувати Основний Закон у бік обмеження «каталогу» та зниження рівня гарантій правового захисту прав і свобод людини та громадянина (ст. 157). Водночас ефективне функціонування конституційної юстиції залежить від організаційних і процесуальних механізмів забезпечення основних прав і свобод, що має особливе значення для гарантування соціальних, економічних, культурно-духовних прав.

Сьогодні визнається в науковій думці, що практично всі основні права тією чи іншою мірою інтенсивно пов'язані з організаційною структурою держави та процесуальними нормами³. Фундаментальні права і свободи людини, які визнаються, тобто санкціонуються та гарантуються державою як основні, потребують конкретизації у поточному законодавстві, а в деяких випадках - у ході здійснення конституційної юрисдикції. Наприклад, у діяльності Конституційного Суду України вже виникла необхідність інтерпретації деяких юридичних термінів, зокрема таких, як «члени сім'ї», «законодавство», «свобода вибору захисника» тощо.

Тому очевидним є те, що навіть так звані «негативні» права (право на життя, гарантії особистої недоторканності, приватної власності, житла та іншого володіння особи, засобів

комунікації та зв'язку тощо), які відтворюють межі втручання держави у приватну сферу індивіда, потребують своєї конкретизації та деталізації в поточному законодавстві на відміну від практики судової нормотворчості, яка спостерігалася ще близько ста років тому в англосаксонській правовій системі. Ще більш складним уявляється механізм захисту соціальних, економічних, культурно-духовних прав, який обумовлює цілу низку організаційно-структурних засад публічної влади, а також певну мережу «соціальних агентів» держави, які б обслуговували реалізацію цих основних прав і свобод.

Таке фундаментальне завдання вітчизняної теорії конституційного права, надбанням якої вважається позитивне закріплення соціальних, економічних, культурно-духовних прав, обумовлює її суттєве змістовне наповнення через обґрунтування системи організаційних і процесуальних гарантій, яка повинна бути дієвою. Тому ефективний механізм конституційного захисту основних прав і свобод не можна ототожнювати лише із судовими засобами правового захисту. Хоча гіпотетично кожен спір про порушене право може стати предметом судового розгляду з огляду на поширення юрисдикції судів на всі правовідносини, що виникають у державі (ч. 2 ст. 124 Конституції), однак це ще не свідчить на користь ефективності конституційної юстиції.

Судові органи є обмежені в своїй діяльності щодо забезпечення конституційних прав і свобод. З цих причин висловлюються думки, що вся система конституційних прав і свобод в Україні не може бути ефективно захищена судами⁴. Однак судові механізми захисту основних прав і свобод не вичерпують сукупності ефективних засобів правового захисту. Згідно з правовою позицією Європейського Суду з прав людини орган держави не обов'язково повинен бути судовим, і в цьому разі його повноваження і гарантії мають значення для визначення того, чи є цей засіб правового захисту ефективним. У межах Конвенції з прав людини та основних свобод 1950 р. ефективність правового захисту може бути досягнута через функціонування всієї сукупності засобів правового захисту, передбачених внутрішньодержавним правом⁵. Навіть у разі необхідності правового захисту особистих (громадянських) прав (наприклад, гарантії недоторканності таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції) виникають серйозні перепони в реалізації права на судовий захист. Тому гарантування основних прав і свобод далеко не завжди пов'язано з функціонуванням ефективною юстиції, оскільки суд у деяких випадках не можна розглядати як складову сукупності засобів правового захисту.

Специфічним є також механізм правового захисту деяких політичних прав і свобод. Зокрема, порушені виборчі та референдарні права не завжди можуть бути належним чином захищені та поновлені. Оскільки підставою для їхнього поновлення є, як правило, суттєве порушення законності в даних процедурах, яке безпосередньо впливає на їх результати, то в більшості випадків суд може лише обмежитися констатацією факту про порушення (відмова в реєстрації громадянина у списках виборців, непоодинокі приклади голосування одного члена сім'ї за інших). Таким чином, ця проблематика переміщується в площину політичного процесу⁶. На думку науковця К.Грасхофа, сфера суб'єктивного виборчого права включає право на участь у виборах, право громадян на участь у політичному житті, індивідуальне право громадянина наполягати на дотриманні належних строків виборів і належного терміну повноважень парламенту чергового скликання. Оскільки проблема належного захисту цього права не розроблена, то в більшості випадків доводиться рахуватися лише з можливістю констатації порушення суб'єктивного виборчого права. Наприклад, у ФРН Бундестаг здійснює перевірку результатів виборів до парламенту, і лише за ініціативою депутатів Бундестагу Федеральний Конституційний Суд вправі здійснити перевірку конституційності виборів. Згідно з французькою моделлю Конституційна рада здійснює реєстрацію кандидатів у Президента та перевірку виборів до парламенту, а також виборів Президента. Розгляд такого роду спорів на загальнонаціональному рівні дає змогу учасникам політичного процесу безпосередньо впливати на народне волевиявлення. Таким чином, діалектика між основними правами та принципом суверенітету народу зумовлена наявними демократичними інститутами, існуючими традиціями демократії, ступенем розвитку політичної системи. Тому проблема судового захисту виборчих і референдарних прав, а також деяких інших

політичних прав потребує свого окремого дослідження, оскільки засоби судової влади у даному випадку є обмеженими.

У юрисдикції Конституційного Суду України із забезпечення основних прав і свобод чимало залежить від його взаємодії із судами загальної юрисдикції. Оскільки згідно з Основним Законом Конституційний Суд позбавлений можливості безпосередньо захищати основні права і свободи, його висновки та рішення носять у цьому випадку преюдиційний характер. Таким чином, конституційна юрисдикція значною мірою залежить від організаційних і процесуальних гарантій основних прав і свобод. Хоча останнім часом спостерігається інтенсифікація конституційної юрисдикції у бік визнання основних прав і свобод як конституційних цінностей, не можна говорити про ідеальні форми втілення його діяльності при розгляді деяких справ.

Процесуальні гарантії основних прав і свобод формалізують і упорядковують механізм правового захисту. Тому привертає особливу увагу класифікація процедур щодо основних прав, запропонована німецьким ученим К. Штерном. Наприклад, нам здається незрозумілою позиція Конституційного Суду при вирішенні справи про зворотну дію в часі законів та інших нормативно-правових актів, згідно з якою дія цього принципу визнана тільки стосовно фізичних осіб. Суд відверто порушив засади системного тлумачення норм права, виходив із відверто позитивістської позиції. Така обмеженість правової позиції є небезпечною, оскільки створюється ілюзія про існування замкненої системи основних прав усередині Конституції.

У ній виділяються наступні положення: основні права залежать від наявності певної організації чи дотримання певної процедури; вони впливають на процесуальне право; організація та процес слугують інструментами безпосереднього здійснення основних прав; організаційне та процесуальне регулювання є засобом, що усуває суперечності в нормах конституційного права; із положень про основні права випливають особливі вимоги до процесуального оформлення справ та участі громадян у процесі⁷.

З такою думкою можна погодитися, враховуючи специфіку вітчизняної правової системи. Якщо Федеральний Конституційний Суд Німеччини здатний безпосередньо впливати на організаційно-процесуальну структуру гарантій основних прав, то Конституційний Суд України впливає опосередковано шляхом здійснення конституційного контролю за нормативно-правовими актами та надання офіційного тлумачення Конституції та законів України. Отже, механізм конституційної юстиції та його зв'язок з основними правами в Україні виявляється у взаємодії загальної та конституційної юрисдикції.

Процесуальні гарантії основних прав і свобод посідають важливе місце поряд із правовими та інституційними гарантіями. Процедури реалізації та захисту прав людини втілюються в діяльності спеціалізованих органів влади, наділених повноваженнями із вирішення юридичних справ щодо поновлення порушених основних прав і свобод. Конституція України закріпила національну систему процесуальних гарантій у ч. 3 ст. 8 та ст. 55, які передбачають систему публічно-владних інститутів захисту прав людини.

Право на самозахист (ч. 5 ст. 55 Конституції України) у нас вперше закріплене в новому Основному Законі. За радянських часів правова система його не визнавала. Згідно з Конституцією особа може вживати заходів щодо самостійного захисту порушеного суб'єктивного права, якщо це прямо не суперечить законові (наприклад, є неправомірними самоправство, захоплення державних або громадських будівель чи споруд). Право на самозахист особи слід розуміти як форму соціальної активності громадянина у випадку порушення його основних прав. Це передбачає правову безпеку індивіда, відповідно до якої він повинен володіти та вміти застосовувати засоби правового захисту.

Як колективне право формами самозахисту можуть бути право народу України визначати та змінювати конституційний лад, право на звернення (петицію) до органів публічної влади та їхніх посадових осіб, свободу зібрань, мітингів, демонстрацій, походів, маніфестацій тощо. У цьому розумінні видається, що положення Конституції спрямовані на перегляд (ревізію) існуючого конституційного ладу.

В організаційно-правовому контексті реалізація права на самозахист переміщується в площину демократичної структури суспільства й держави, необхідним елементом якої є поділ влади. З точки зору референдної (плебісцитарної) демократії право народу визначати

та змінювати конституційний лад втілюється в механізмі установчої влади, яка передбачає наявність існування легітимних органів влади, належного нормативно-правового регулювання та відповідних процесуальних гарантій. У процесуальному аспекті право на самозахист слід тлумачити через використання особою засобів захисту, притаманних конституційній юстиції.

Згідно зі ст. 8 Основного Закону норми Конституції України є нормами прямої дії, тому суди загальної юрисдикції повинні їх безпосередньо застосовувати в разі невідповідності норм поточного законодавства конституційним нормам. Однак можуть виникати труднощі в застосуванні судами конституційних норм за умови відсутності закону, що конкретизує та деталізує їх положення. Юрисдикційні засоби гарантування позитивних прав на конституційному рівні можуть обмежуватися лише констатацією фактів неналежної їх конкретизації у поточному законодавстві або певним станом соціальної політики держави в цілому⁸.

У літературі як базові гарантії основних прав і свобод розглядаються діяльність ефективних і компетентних представницьких органів влади; закріплення широкого каталогу основних прав і свобод; діяльність незалежної та ефективної судової влади.

Ефективна законодавча політика з конкретизації конституційних прав і свобод. Відсутність, фрагментарність чи недоліки регулювання конституційних прав і свобод у поточному законодавстві можна кваліфікувати як законодавче упущення, яке є неконституційним явищем, оскільки має наслідком звуження сутнісного змісту основного права (ч. 2,3 ст.22 та ч.2 ст.157 Конституції України). Права соціально-економічного характеру є гарантованими тільки у разі їх конкретизації в соціальному законодавстві. Тому такий стан речей суперечить змісту основного права, який передбачає мінімальний набір механізмів його реалізації на основі закону. Стан законодавчого упущення у цьому розумінні можна тлумачити як фактичне скасування основного права в контексті положень ст. 3 та ч.2 ст.22 Конституції України. Процесуальною гарантією в даному випадку виступає здійснення законодавчої політики держави на основі науково обґрунтованої концепції розвитку національного законодавства.

Ефективність конституційного механізму захисту основних прав залежить від якості поточного законодавства у цій сфері. Належне законодавче регулювання створює сукупність правил, необхідних для здійснення основних прав. Оскільки Конституція доручає законодавцеві визначити модель правового регулювання процедур реалізації основних прав, то закон повинен забезпечити необхідну гнучкість регулювання, яке б дало змогу проводити урядові ефективну соціальну політику

Стан і ефективність соціальної політики уряду гарантується через контрольні парламентські та відповідні президентські процедури, які розглядаються як важливі засоби втілення соціальних, економічних, культурних прав у поточній діяльності компетентних органів влади та установ, що надають публічні послуги соціального характеру. Як конституційний орган влади Кабінет Міністрів повинен прослідкувати правозастосовчу практику щодо втілення норм соціального законодавства та пропонувати Верховній Раді здійснення заходів щодо його вдосконалення. Водночас соціальна політика держави повинна відповідати реальності, щоб не виникало небезпеки надмірних соціальних зобов'язань з боку держави, як це відбулося за часів Веймарської республіки в Німеччині.

Дієвість та реальність захисту основних прав забезпечується не тільки правоохоронною діяльністю держави, тобто здійсненням поліцейської функції, а також шляхом раціонального їх використання адресатами. Це передбачає на основі закону певну свободу розсуду виконавчої влади у проведенні соціальної політики, спрямованої на забезпечення необхідного рівня правового та соціально-правового захисту.

Юрисдикційні та судові процедури забезпечення основних прав і свобод є найбільш ефективними. Вони загалом дають змогу забезпечити пряму дію конституційних норм, безпосередньо захистити основні права. Згідно зі ст. 55 Конституції заснована якісно цілісна система процедур захисту основних прав і свобод, яка відповідає визначенням міжнародно-правовим стандартам. Норми Основного Закону сумісні з положеннями Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, Європейської конвенції захисту прав людини і основних свобод щодо надання ефективного засобу правового захисту. Право на захист гарантується

навіть у разі виконання посадовою особою публічних функцій, і законність їх дій не може обґрунтовуватися міркуваннями службового підпорядкування чи «особливих» інтересів публічної служби.

На рівні конституційних органів влади важливу роль щодо гарантування основних прав і свобод відіграє діяльність Конституційного Суду України. Орган конституційної юрисдикції здійснює захист основних прав безпосередньо та опосередковано. Опосередковано КСУ захищає основні права у формі конституційного контролю за норматив-но-правовими актами глави держави, парламенту, уряду та представницького органу Автономної Республіки Крим. Безпосередньо Судом захищаються основні права шляхом здійснення інцидентного контролю. Детально така процедура врегульована главами 12, 13 Закону «Про Конституційний Суд України». При вирішенні такого роду спорів рішення Конституційного Суду України мають преюдиційне значення і можуть лягти в основу для перегляду попередніх рішень адміністративних органів і судів загальної юрисдикції.

Суди загальної юрисдикції є гарантом основних прав і свобод, які розглядають скарги фізичних і юридичних осіб на дії та рішення органів публічної влади, якими порушуються основні права та свободи. Загальні суди не вправі відмовити в захисті порушеного права з огляду на положення ч. 3 ст. 8 та ч. 2 ст. 124 Конституції України. Загальні суди зобов'язані застосовувати норми Конституції як безпосередньо чинне право, оскільки їхня юрисдикція поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі.

Згідно з ч. 3 ст. 55 Конституції кожен має право звертатися за захистом своїх прав до омбудсмена, який є конституційним органом влади спеціальної компетенції, що розглядає спірні випадки між приватними особами та державою. Омбудсмен здійснює захист основних прав шляхом: щорічного звітування у парламенті про стан дотримання основних прав і свобод в Україні; здійснення розслідування, тобто відкриття провадження за зверненнями окремих осіб з приводу порушень конституційних прав; звернення до компетентних органів влади з вимогою усунення порушень прав і свобод або надання юридичних консультацій. Також варто приєднатися до висловленої думки щодо необхідності створення мережі муніципальних омбудсменів (уповноваженого з прав територіальної громади), що посилить роль і вагу цього інституту⁹.

Система органів прокуратури також покликана сприяти захистові прав і свобод у разі виникнення юридичного спору або порушення прав громадянина.

Додатковою процесуальною гарантією захисту основних прав і свобод виступає право на звернення до міжнародних установ, юрисдикцію яких визнала Україна. Таке право виникає, коли вичерпані всі національні засоби правового захисту, і тому ці засоби захисту розглядаються як додаткові (субсидіарні). Важливу роль серед них відіграє право на звернення до Європейського Суду з прав людини (м. Страсбург),

Під юрисдикцію Європейського Суду з прав людини підпадає юридична оцінка виконання державами своїх зобов'язань згідно з Конвенцією та протоколами до неї, коли Суд розглядає скарги, визнані відповідно до Конвенції прийнятними. Стосовно негативних прав позиція Суду полягає у визнанні того, що держава зобов'язана утримуватися від будь-яких дій, які б могли привести до порушення прав і свобод. Зокрема, це може бути пов'язано з неприпустимістю втручання держави в ту сферу реалізації прав і свобод, що Конвенцією не обмежена. Зокрема, до негативних зобов'язань держави належать: неприпустимість наявності повноважень органів державної влади, які передбачаються в разі захисту особою права на повагу особистого й сімейного життя; неприпустимість надання органам виконавчої влади необмежених дискреційних повноважень при здійсненні збору інформації про осіб.

Щодо позитивних прав, то держава покликана належним чином їх законодавче врегулювати згідно із змістом конвенційних прав і свобод, а також вживати адекватних заходів щодо їх реального функціонування в національній правовій системі¹⁰. Необхідною умовою для прийнятності скарг до Європейського Суду є вичерпність національних засобів і дотримання правила шести місяців звернення до Суду.

Отже, у вітчизняній доктрині конституційного права слід звертати особливу увагу на організаційне та процедурне забезпечення основних прав і свобод. На нашу думку, у парадигму

вітчизняної теорії конституційного права необхідно включити положення, які б розглядали як основу Конституції певну сукупність ідей та уявлень як основоположних конституційних цінностей, відповідно до яких би здійснювалася реалізація та інтерпретація Основного Закону. Зважаючи на ці уявлення, основні права та свободи є сукупністю суб'єктивних публічних прав індивіда, що забезпечені конституційним механізмом як правового, так і соціально-правового захисту

Відповідно у фізичної чи юридичної особи виникає право домагатися свого порушеного суб'єктивного права. З огляду на ч. 3 ст. 8 та ч. 2 ст. 124 Конституції України суди не вправі відмовити особі в захисті суб'єктивного публічного права, посилаючись на недоліки чи прогалини в поточному законодавстві. Виникає дилема щодо забезпечення прав і свобод людини й громадянина, закріплених у Конституції України та в поточному законодавстві. З іншого боку, Україна, зважаючи на силу ст. 27 Віденської конвенції про право міжнародних договорів, зобов'язана добросовісно дотримуватися положень міжнародно-правових актів і забезпечувати їх належне виконання й не може посилатися на недоліки внутрішньодержавного законодавства як причину невиконання норм міжнародного права. Тому зобов'язуюча сила основних прав полягає в тому, що держава покликана знаходити розумний баланс втручання у приватну сферу індивіда, заснований на Конституції України, та визначати розумні рамки реалізації принципу соціальної правової держави, що є основою гарантування соціально-економічних і культурно-духовних прав і свобод людини та громадянина.

¹ Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної ради України 28 червня 1996 р. (зі змінами та доповненнями від 8.12.2004р.) // Відомості Верховної Ради України. - 1996. - № 30. - Ст. 141; Шевчук С. Основи конституційної юриспруденції. - К., 2001. - С. 19.

² Буроменський М. В. Міжнародний захист прав людини та права біженців: навчальний посібник. - К., 2002.-С. 35.

³ Государственное право Германии: в 2-х томах. - М., 1994. - Т.2. - С. 184.

⁴ Фштей Б. Становлення правової держави: Україна 1991-2001 рр. - К., 2001. - С. 50.

⁵ Судове рішення у справі «Сильвер проти Сполученого Королівства» від 25 березня 1983 року №61,5EHRR347.

⁶ Грасхоф К. Право на вільні вибори (Додатковий протокол № 1 до Європейської конвенції з прав людини, стаття 3) // Відомості Конституційного Суду України. - 2001. - № 2. - С. 64.

⁷ Государственное право Германии: В 2-х томах. - М., 1994. - Т. 2. - С. 184.

⁸ Рішення Конституційного Суду України № 8-рп/99 від 6 липня 1999р.

⁹ Батанов О. В. Територіальна громада - основи місцевого самоврядування в Україні. - К., 2001. - С. 204.

¹⁰ Буроменський М. Обращение в европейский Суд по правам человека: практика Суда и особенности украинского законодательства / Харьковская правозащитная группа. - Х., 2000. - С. 6-7.

Отримано 12.02.2009

Резюме

В статье анализируются конституционно-правовые механизмы защиты прав и свобод в Украине. На основе теоретического анализа исследуются институты правового механизма защиты, раскрываются особенности их развития на современном этапе: право человека на самозащиту, судебную защиту, деятельность омбудсмена.

Summary

The constitutionally legal mechanisms of defence of rights and freedoms in Ukraine are analysed. On the basis of theoretical analysis the institutes of legal mechanism of defence are researched, it discloses the features of their developmen on the modern stage: human rights to a self-defence, judicial protection, activity of ombudsmen and and so on.

